

Festus 26 november 2010

Misdaad en straf / daders in beeld

Een misdadiger is meer dan zijn delict

Op dit symposium over het maatschappelijk klimaat rondom het straffen aan mij de opdracht om de dader van een misdrijf in beeld te brengen.

Ik heb 31 jaar in het justitiepastoraat gewerkt, 19 jaar als gevangenispredikant en 12 jaar als hoofdpredikant.

Ik heb mij al heel lang voorgenomen nooit meer buiten de slachtoffers om over de daders te spreken. Ik voel mijzelf als predikant meervoudig partijdig. Misdrijven zijn zeer ernstig voor de slachtoffers. Ook voor de daders zelf. Criminaliteit veroorzaakt sporen van verwoesting en ik vind dat slachtoffers alle aandacht moeten krijgen die nodig is. En ook is het goed dat zij een plaats in het rechtssysteem krijgen. Bij alles wat ik over daders zeg, wil ik niets afdoen aan de ernst van een misdrijf. En ik vind dat een dader verantwoordelijkheid draagt voor zijn delict, of hij of zij moet niet toerekeningsvatbaar verklaard zijn.

Die verantwoordelijkheid is verankerd in zijn/haar menselijke waardigheid.

In meer dan dertig jaar justitiepastoraat heb ik een rode draad gezien. Veel gedetineerden hebben een complexe problematiek op persoonlijk en maatschappelijk gebied.

Op het persoonlijke vlak gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Bij de maatschappelijke voorwaarden gaat het om het ontbreken van werk, het ontbreken van huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.

Verder is het probleem van velen om een leven zonder criminaliteit op te bouwen een ontbrekende of gebrekkige motivatie en het ontbreken van binding met de samenleving. Ze bevinden zich met hun leven in een vicieuze cirkel, waar ze zich op eigen kracht niet uit kunnen bevrijden. Ze staan met hun gezicht naar het verleden en met hun rug naar de toekomst.

Als kind weggegeven

Een van de eerste bewoners was Leo. Hij had al een paar detenties achter de rug en hij wilde in het Exodushuis een nieuw leven opbouwen. Hij had heel herkenbare idealen: een leuk huis, een vriendin en een autootje voor de deur. Huisje, boompje, beestje.

Er vonden veel incidenten rondom hem plaats. Ik herinner me nog levendig dat er eens een grote jeep op hoge wielen voor de deur stond, met een uitgerolde stalen kabel om de voordeur van de Frankenslag open te trekken. Het was de eigenaar van de strandtent waar Leo werkte en die hem ervan verdacht dat hij de hele foaienpot meegenomen had. Later bleek dit niet zo te zijn, maar hij had toen hij ernaar gevraagd werd zo agressief gereageerd, dat hij die verdenking op zich had geladen.

Al na korte tijd was hij niet in het huis te handhaven vanwege explosies van agressie. Hij moest het huis uit en ging naar het opvanghuis van Moe Vogel

in de Wagenstraat in Den Haag. Dat was het eindstation van alle hulpverlening. Op z'n zeventiende!

Op een zondagmorgen ging ik hem daar bezoeken. Toen ik aanbelde en naar hem vroeg, werd me gezegd dat hij daar niet woonde. Ik werd verwezen naar een ander huis, waar hij ook niet was.

Later bleek dat ze dachten dat ik van de recherche was, omdat ik een zwarte regenjas aan had.

Ik ging weer terug naar de Wagenstraat. Leo trok zelf de deur open. Eerst was hij vreselijk agressief tegen me. Van bovenaan de trap riep hij me toe dat hij me aan het mes zou rijden. Later kalmeerde hij een beetje en kon ik binnenkomen. Ik zei hem dat het niet alleen zijn schuld was, maar ook dat wij niet goed met hem om konden gaan. Hij vond het goed dat we contact met elkaar zouden houden. Een tijd later liet hij me weten dat hij een kamer gevonden had en hij nodigde me uit.

Ik kwam bij een groot herenhuis, een kamerverhuurbedrijf. Ik moest een grote kale trap op naar boven. Leo verwelkomde me hartelijk.

In een oogopslag zag ik zijn hele kamer.

Daaraan kun je een beetje zien wat er in iemand zelf omgaat. Het eerste dat ik zag was een grote poster met een forse vent op een motorfiets die zo de kamer in kwam rijden. Ik dacht: 'Dat wil hij graag zijn'. In de hoek lag een schuimrubber matras. Verder in de kamer een donkerbruin dressoir met bolpoten. Een van de deurtjes hing nog maar aan één scharnier. En toen in een flits bleef mijn blik even gevangen door één foto aan de muur: hij met zijn begeleider en een andere bewoner in het opvanghuis van Exodus. Mooi en erg tegelijk. De enige mooie herinnering om je heen van een huis waar je niet kon blijven.

Toen ik een tijdje binnen was en we aan de koffie zaten, zag ik op het dressoir een kaars met daarop: 'Credo' - ik geloof. Ik was verbaasd. Hij had mij altijd gezegd: 'Die God van jou, daar kan ik niet in geloven.

Als er echt een God zou zijn, zou ik niet zo'n rotleven hebben.' Ik vroeg hem hoe hij aan die kaars gekomen was. Hij zei: 'Vorige week toen ik 18 werd, was ik bij mijn pleegouders.' Hij had me wel eens verteld dat hij, negen maanden oud, was weggegeven aan een klooster en dat hij toen bij pleegouders was gekomen. Dat was niet goed gegaan en vanaf zijn elfde jaar had hij veel gezworven en op straat geleefd. 'Ze gaven me deze kaars en zeiden me dat het mijn doopkaars was. En hier op dit stukje krant hebben ze de voornaam van mijn moeder geschreven.'

Ik vroeg hem of ze verder nog met hem gesproken hadden. 'Nee', zei hij, 'eigenlijk hebben ze niks meer gezegd en ik ook niet. Er werd bij ons eigenlijk nooit over iets gesproken. Maar wat me wel blijft bezighouden is wat er aan mij niet goed was, dat ze me hebben weggegeven.'

Nadat Leo bij Exodus weggegaan was, kwam hij zo nu en dan nog wel eens bij ons thuis. Hij zat dan rustig televisie te kijken. Leo was een aardige jongen en goed gezelschap. Hij was ook heel trouw. Op straat liep iemand een keer bijna tegen me op en ik kon Leo er nog maar nauwelijks van weerhouden om er bovenop te vliegen.

Tot nu toe heb ik altijd contact met hem gehouden. Niet intensief, maar zo nu en dan als hij een keertje hulp of raad nodig heeft. Zo goed en zo kwaad als het gaat probeert hij zich door het leven heen te slaan. En voor iemand die zo weinig heeft meegekregen is dat een hele prestatie!

(uit: Een misdadiger is meer dan zijn delict, Jan Eerbeek 2009)

De geestelijke verzorging, het justitiepastoraat, werkt op basis van het wettelijk recht van gedetineerden hun geloof of levensbeschouwing individueel of in gemeenschap met anderen vrij te belijden en te beleven. Het justitiepastoraat speelt zich af in een spanningsveld tussen de verwerking van het verleden, inclusief de beleving van schuld, en oriëntatie op de toekomst. Het komt nogal eens voor dat de predikant niet verder komt dan dat hij het moet uithouden met iemand met wie niemand het uithoudt. Met verwoest menszijn. Het is een zaak van humaniteit dat de predikant er ook dan kan zijn als zielzorger. Ook als iemand heel ver verdwaald is in niemandsland, wil God hem of haar met zijn liefde bereiken.

Wat zoeken daders als ze komen bij de geestelijke verzorging? ‘Het zal wel gaan om de bloemen, of om de koeken, of om er even uit te zijn’, kun je weleens horen. 87% van de gedetineerden zegt in wetenschappelijk onderzoek, behoefte te hebben aan geestelijke verzorging. Het gaat dan niet om er even uit te zijn, hoewel ik dat ook best een legitiem argument vind om bij de dominee of in de kerk te zijn, maar het gaat om allerhande thema’s op verschillend gebied.

Religieus, moreel, existentieel, relationeel, persoonlijk, maatschappelijk en justitieel. In een van mijn jaarverslagen werden als veel voorkomende gesprekstema’s door de predikanten genoemd: geloof en zingeving, toekomst, relaties, levensvragen, detentie, persoonlijke geschiedenis en levensverhaal, identiteit en diverse thema’s zoals psychische problemen, eenzaamheid, spanning, ziek zijn, verslaving, omgaan met behandelingsprogramma’s, omgaan met agressie, angst, vertrouwen en verloren vertrouwen en actualiteiten.

Ook is opmerkelijk de behoefte die gedetineerden hebben aan religieuze beleving. Uit een onderzoek van het onderzoekscentrum Maatschappelijke Zorg van de Radboud universiteit Nijmegen blijkt ongeveer 2/3 van de gedetineerden te geloven in God.

Paul Oskamp schrijft in zijn boek ‘Overleven achter steen en staal’ dat de overgrote meerderheid van de gelovige gedetineerden met wie hij sprak God als hun redder beleven. Ook ziet men Gods leiding. Hij is dan als een coach die mensen bijstaat op de weg naar een menswaardig leven. Oskamp citeert een gedetineerde:

De periode dat ik God buitengesloten heb, was de nachtmerrie van mijn leven. Je kunt niet zonder. Als je het zelf probeert, loopt het uit op ... stront. Het gaat niet, je kunt niet zonder Hem. Hij is daar en hij begeleidt je, als je ervoor openstaat. Anders gaat het snel bergafwaarts. Als je God uitschakelt, je laat Hem niet toe, - God wacht, omdat Hij ons een eigen wil heeft gegeven. Dan tilt Hij je op, uit het diepste dal.

Gerard (47 jaar)

(Uit: overleven achter steen en staal, Paul Oskamp)

In mijn boek ‘Een misdadiger is meer dan zijn delict’ heb ik in vele casussen de concrete praktijk van het justitiepastoraat en het nazorgpastoraat beschreven in mijn ontmoetingen met gedetineerden en ex-gedetineerden. Een misdadiger is pleger van een delict. Het delict is het werk van zijn of haar handen. Zijn persoon wordt erdoor getekend. Verhalen van slachtoffers, van gedetineerden zelf, laten de diepte zien van wat mensen elkaar kunnen aandoen. Ik heb in de gevangenis kerk ook gezien dat een misdadiger meer kan zijn dan zijn delict.

Naar de mens gesproken valt hij of zij er misschien wel mee samen. Dat ik in dat 'meer' blijf geloven, is geworteld in mijn geloofsovertuiging. Het hart van ons bestaan is dat ieder mens geschapen is naar het beeld van God.

Een klein praktijkverhaal over Milan. Ik was toen ik hem ontmoette predikant in de zwaarste gevangenis van Nederland, destijds in Scheveningen.

Daar zaten mensen die gemeenschapsongeschikt waren of vluchtgevaarlijk, of gemeenschapsongeschikt en vluchtgevaarlijk. Een uiterste categorie, dus.

Een veer van een vogel als geschenk

De Oost-Europeaan Milan stond bekend als een keiharde man. Bij vluchtpogingen en ontvluchtelingen ging hij voorop. Hij had bij de vluchtpoging in februari 1983 een bewaarder gegijzeld en hem een mes op de keel gezet. Hij verklaarde later bij de politie dat hij de als schild gebruikte bewaarder ook zonder pardon zou hebben gedood als de man tegengewerkt zou hebben (Trouw 22-7-83). Die hardheid straalde hij ook uit. Hij liep altijd op laarzen met ijzeren beslag en hij had een verwilderde blik in zijn ogen. Zijn levensfilosofie was eenduidig: je moet voor jezelf opkomen, anders ga je kapot in deze wereld.

Regelmatig kwam hij op mijn kamer in 'het gouden laantje', vernoemd naar de veronderstelde salarissen van de directieleden en de hulpverleners die er zaten. Milan kreeg nooit bezoek. Hij kwam iedere zondag in de kerk. Zo nu en dan bemiddelde ik voor een bezoek van een orthodoxe priester. Die kwam speciaal voor hem en nog een andere Joegoslaaf. Milan vertelde met heimwee over zijn geboorteland. Altijd ging het ook wel even over zijn kanarie, waar hij dol op was. Toen zijn kanarie doodgegaan was, zat hij diep in de put. Omdat hij zelf niet aan een nieuwe kanarie kon komen en hij ook geen bezoek had, bestelde ik er een voor hem. Ik gaf hem die, uit de kerkkas betaald, voor zijn verjaardag. Het was een topper, een zogenaamde waterslager. 'Die gaat zingen, dominee: zo mooi!' Kort daarna zei hij dat hij een grammofonplaat nodig had om hem te leren zingen. Kunt u daarvoor zorgen? Ik zei dat dat niet kon, zo kort na z'n verjaardag.

Een paar weken later bij de bingo heb ik de plaat bij de prijzen gedaan. Ik wist zeker dat die linksom of rechtsom bij hem terecht zou komen.

Op mijn verjaardag gaf hij mij een veer van zijn kanarie. foto Ik vond het ontroerend zoiets persoonlijks van hem te krijgen. Ik heb hem nog!

Milan kon heel goed schilderen. Hij maakte prachtige madonna's in mooie kleuren. Ik heb er een van hem in mijn studeerkamer hangen. Heel bijzonder, die plooiën in de mantel. Om in te schuilen....

Opvallend was dat hij heel betrokken was bij het organiseren van ontmoetingsactiviteiten voor gedetineerden. Zo organiseerden wij op zijn initiatief en met zijn medewerking een culturele bijeenkomst in de sportzaal. Alle nationaliteiten konden er een bijdrage aan leveren. Er was muziek en er was gezorgd voor een uitwisseling van zelfgemaakte gerechten.

Milan was altijd heel ontspannen in het contact met de kerkvrijwilligers van buiten. Je zag zijn hardheid bijna ontdooien.

Toen zijn straf erop zat en hij zou worden uitgeleverd aan België, organiseerde ik een afscheidsbijeenkomst voor hem met de vrijwilligers. Hij was één met hen geworden.

Bij het afscheid zag ik voor het eerst tranen in zijn ogen.

Een tijd nadat hij was uitgeleverd, kreeg ik op mijn huisadres een oproep van de procureur-generaal bij het Hof van Appèl in Brussel om te getuigen in een zaak tegen

Milan. Ik begreep er niets van. Het leverde wel financieel iets op. Er stond bij: ‘Het getuigenloon is betaalbaar onmiddellijk en zonder korting.’ Bij navraag bleek het te gaan over de vraag of ik gehoord wilde worden als moraliteitsgetuige voor Milan ten behoeve van het Hof in België.

Dit is een inhoudelijk onderzoek naar iemands moraliteit, met als doel om meer inzicht te krijgen in de persoon van de verdachte. Ook bleek mij dat het getuigenis ook afgenomen kon worden door een rechter-commissaris in Nederland. Natuurlijk kon ik dit niet buiten Milan zelf om doen. Met veel moeite heb ik telefonisch contact met hem gekregen in een gevangenis in België en hem de vraag voorgelegd. ‘Natuurlijk moet je dat doen’, zei hij, ‘je bent toch mijn dominee en jij weet wie ik ben.’ Een uur lang heb ik met een rechter-commissaris gesproken en ik heb verteld hoe ik Milan in Scheveningen heb ervaren. Na afloop zei ze: ‘Een mooi verhaal. Er is veel over hem geschreven. U vertelt over een heel andere kant van hem die nergens voorkomt. Het is goed dat deze kant van hem ook vast komt te liggen in het dossier.’

(uit: Een misdadiger is meer dan zijn delict, Jan Eerbeek 2009)

Als afsluiting nog enkele kanttekeningen bij het thema.

1. De kerk zal in haar pastoraat pro-actieve en duurzame aandacht moeten besteden aan de slachtoffers van misdrijven.

2. **Hét** maatschappelijk klimaat bestaat niet. Er is sprake van stevige opvattingen met weinig ruimte voor de concrete levenssituatie van gedetineerden en ex-gedeteneerden. Maar er zijn ook heel veel mensen – vooral ook in de kerken – die met gedetineerden in verbinding willen blijven en die perspectief willen geven na de detentie. Zo heeft Exodus 1700 vrijwilligers, 11 huizen met ruim 400 bewoners en duizenden sympathisanten en heel veel betrokken kerken. Er zijn inmiddels 60 Kerken met Stip die laagdrempelig willen zijn in de opvang van ex-gedeteneerden.

3. De kerk is bij uitstek de plaats waar de hoop op herstel voor slachtoffers en daders – zo mogelijk ook in hun onderlinge relatie – levend gehouden moet worden. Dit niet op grond van wat wij kunnen alleen, maar op grond van wat God doet. Hij scheidt heelheid aan de gebrokenheid voorbij.

4. Criminaliteitspreventie is het meest effectief als geïnvesteerd wordt in mensen. Het is hoopvol dat we bijvoorbeeld in programma’s als Exodus zien dat de criminaliteitsspiraal doorbroken kan worden. Exodus biedt opvang en begeleiding in huizen met re-integratieprogramma’s en in vrijwilligers. Op de complexe persoonlijke en maatschappelijke problematiek biedt Exodus een samenhangend begeleidingsaanbod op alle levensgebieden: wonen, werken, relaties en zingeving. Exodus heeft grote resultaten.

Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat bij alle bewoners die in Exodushuizen wonen 10% minder recidiveert dan zonder Exodus verwacht zou kunnen worden. Er is 30% minder recidive bij bewoners die het programma afmaken.

De kerk kan van grote betekenis zijn bij het ontwikkelen van perspectief.

Het justitiepastoraat heeft helende kracht. Niet wij zeggen dat, maar wetenschappelijk onderzoek heeft dat aangetoond.

Onlangs verschenen twee dissertaties.

Peter de Rijk, geestelijk verzorger in een instelling voor geestelijke gezondheidszorg in Groningen, komt in zijn dissertatie tot de conclusie dat bidden bijdraagt tot het kunnen hanteren van problemen. Hij helpt de patiënten met het opstellen van een persoonlijk bidplan.

Mevrouw Yvonne Bouman, onderzoekster bij de Pompestichting, is onlangs gepromoveerd op een proefschrift over levenskwaliteit en recidive bij TBS-patiënten die in een traject naar buiten zitten. Zij toont aan dat deel uitmaken van een kerkgemeenschap leidt tot minder recidive.